Ruokaviraston lausunto:
Sisäiseen turvallisuus ja ennakointi

Aihe: 5883/00.00.01.00.02/2021 Tulevaisuusvaliokunta perjantai 8.10.2021 klo 10.00 / VNS 4/2021 vp / Asiantuntijapyyntö

Aika: perjantai 8.10.2021 klo 10.00

Liitteet

VNS 4/2021 vp Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta

https://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiakirjat/VNS+4/2021

Analyysi ennakointiraporteista ja tulevaisuuden ilmiöistä
https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/tuvj_6+2020.pdf

TULEVAISUUSVALIOKUNTA Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta

Sisällys

1 Johdanto 3
2 Ruokaketjun turvaaminen 3
2.1 Kotimainen ruuantuotanto ja maaseudun elinvoimaisuus 3
2.2 Turvallinen ja terveellinen ruoka 4
2.3 Terveet ja hyvinvoivat eläimet ja kasvit 5
2.3.1 Eläintaudit 5
2.3.2 Zoonoosit 6
2.3.3 Kasvitaudit 6
2.3.4 Mikrobilääkeresistenssi 7
2.4 Tutkimus ja teknologia 7
2.5 Huoltovarmuus 8
3 Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta 8
3.1 Yleistä selonteon sisällöstä ja tavoitteista 8
3.2 Virastoturvallisuus ja toiminnan jatkuvuuden turvaaminen 9
3.3 Näkökohtia virastotalouden turvaamisesta 9
3.4 Näkökohtia riittävän ja osaavan henkilöstön varmistamisesta 10
3.5 Toimitilat, kalusto ja laitteet ym. 10
3.6 Muita huomioita selonteosta 10

1 Johdanto

Ruokaviraston tehtäviä ovat elintarvikkeiden ja maa- ja metsätalouden tuotantopanosten turvallisuuden ja laadun turvaaminen, eläinten terveyden ja hyvinvoinnin sekä kasvinterveyden edistäminen, korkealaatuisen ruoan tuottamisen edellytysten ja maaseudun elinvoimaisuuden turvaaminen sekä luonnonvarojen kestävän kehityksen edistäminen ruokaketjussa.

Viraston toiminta on osa yhteiskunnan turvallisuusstrategian (YTS) mukaista kokonaisturvallisuuden varmistamista, jossa virasto yhteistyössä muiden viranomaisten ja turvallisuustoimijoiden kanssa huolehtii yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen sekä sisäisen turvallisuuden varmistamisesta.

Ruokaviraston tärkeä rooli maamme varautumisen yhteistoimintamallissa on noussut näkyväksi koronatilanteessa, jonka valtakunnalliseen hoitoon virasto on osallistunut aktiivisesti vastaten keskusvirastona oman toimintansa lisäksi tehtäväalueensa alue- ja paikallishallinnon viranomaisten ja toimialan elinkeinonharjoittajien ohjeistuksesta sekä viestinnästä ja tilannekuvan ylläpitämisestä. Lisäksi virasto on pystynyt tarjoamaan korkeaa asiantuntemustaan ja laboratoriokapasiteettiaan valtakunnallisesti tärkeään koronatestaukseen ja riskinaviointiin. Toiminnallaan virasto on onnistunut osaltaan varmistamaan maamme huoltovarmuutta ja ruokaturvaa, toimialan yritysten toimintaedellytyksiä sekä ihmisten ja eläinten terveyden suojelemista ja tautien torjuntaa.

Terveysturvallisuuden rinnalla ruoan saatavuuden merkitys tärkeänä osana maamme huoltovarmuutta ja omavaraisuutta ovat osoittautuneet entistä tärkeämmiksi poikkeustilanteessa. Elintarvikehuollon häiriötilat voivat johtaa hyvinkin laaja-alaisiin häiriötilanteisiin ja aiheuttaa kansalaisissa turvattomuuden tunnetta. Elintarvikehuolto puolestaan on riippuvainen muista huoltovarmuuskriittisistä toiminnoista, kuten raaka-aineiden tuotannosta, energian saannista, laboratoriopalveluista, vesihuoltopalveluista, tietojärjestelmistä, viestintäverkoista, maksuliikennejärjestelmistä sekä kotimaisista ja kansainvälisistä kuljetuksista. Ruokavirasto olisikin toivonut elintarvikehuollon toimivuuden ja ruoan saatavuuden merkityksen yhteiskunnan vakauden ylläpitäjänä näkyvän vahvemmin myös valtioneuvoston selonteossa.

2 Ruokaketjun turvaaminen

2.1 Kotimainen ruuantuotanto ja maaseudun elinvoimaisuus

Korkealaatuisen ruoan tuottamisen edellytykset ovat Suomessa olleet perinteisesti hyvät. Suomessa osaamme tuottaa pohjoisissa olosuhteissa kestävällä tavalla riittävästi hyvää ruokaa, mikä vaikuttaa yhteiskuntarauhaan lisäävästi. Vuoden 2021 kato, kotieläintuotannon kannattavuusongelmat (erityisesti sianliha) sekä suuret ja poikkeuksellisen nopeat muutokset tuotantopanosten hinnoissa voivat muodostua jonkinasteiseksi uhaksi ruokaturvalle. Ainakin ne paljastavat sen, että toimintaympäristön vakaus voi muuttua nopeasti.

Alkutuotannon toimintaedellytysten heikkeneminen voi uhata kotimaisen elintarviketuotannon vakautta, ja on siten yhteiskunnallinen huoltovarmuuskysymys. Myös maa- ja ruokatalouteen liittyvän teollisuuden ja kaupan siirtyminen ulkomaisten yritysten haltuun on ilmiö, jolla voi olla vaikutusta huoltovarmuuteen. Ruokavirasto pitää tärkeänä sitä, että kriisiaikoina Suomi olisi riittävän itsenäinen ja kykenisi turvaamaan oman tuotantonsa edellyttämät tuotantopanokset, ml energian. Varmuusvarastojen (elintarvikkeet, tuotantopanokset, energia) riittävyys poikkeusoloissa tulee varmistaa. Kotimaisen tuotannon riippuvuutta ulkomaisen työvoiman saatavuudesta tulee pienentää.

Kotimainen ruoantuotanto merkitsee myös maaseudun ja siis koko maan asuttuna pitämistä. Kuten koronapandemian aikana on huomattu, työelämässä joustotyö ja monipaikkainen työ ovat lisänneet

ihmisten etätyöskentelyä harvaan asutuilla alueilla. Maaseudun viihtyvyyden ja palveluiden tason turvaaminen harvaan asutuilla alueilla on merkityksellistä myös kansallisen turvallisuuden kannalta.

Luonnonvarojen (mm. metsät, vedet) kestävän kehityksen turvaaminen ja luonnon monimuotoisuuden varmistaminen takaavat luonnonvaroihin perustuvan talouden vakauden ja siten myös ihmisten hyvinvointia. Suomessa on vahvat perinteet luontoa kunnioittavalle talousmetsien hoidolle, eikä näköpiirissä ole välittömiä muutoksia.

Sää- ja ilmastoriskien vaikutus maatalouteen ja luonnonvaroihin on jo ollut nähtävissä viime vuosina (rankkasateet, ankara kuumuus ja kuivuus, metsiä kaatavat myrskyt). Nämä ilmiöt tuskin tulevat vähenemään, joten varautumisessa on pyrittävä ottamaan ennalta huomioon ääritilanteet. Tämän takia on tärkeää, että maataloutta harjoitetaan koko maassa, jotta voidaan hajauttaa paikallista riskiä siten, että ainakin jollakin alueella tuotanto ei kohtaisi ongelmia ja katoa. Tärkeätä on myös jatkossa varmistaa rahoitus maankäyttösektorin ilmastotoimia edistäville tutkimus- ja kehittämishankkeille, joissa huomioitu muun muassa ennakointiin ja ruokaturvan varmistamiseen liittyvät vaikutukset.

Pitkäkestoisina riskinhallintakeinoina kotimaisen ruoantuotannon turvaamiseksi tulisi vahvistaa kotimaista ruokakulttuuria (vahvistaa kotimainen kysyntä lisäämällä arvostusta), kannustaa nuoria uusia yrittäjiä alalle (tuotannon jatkuvuus) ja edistää uusien teknologisten ratkaisujen käyttöönottoa (Suomessa korkea osaaminen, jolla turvataan tuottavuus). Lisäksi kierrätyslannoitteiden hyödyntäminen vähentää riippuvuutta tuontilannoitteista ja edistää kiertotalouden periaatteita sekä viljelysmaan resilienssiä.

2.2 Turvallinen ja terveellinen ruoka

Elintarvikkeiden turvallisuus perustuu raaka-aineiden turvallisuuteen ja puhtauteen, valmistusvaiheen turvallisuuteen ja oikeanlaiseen ja riittävään prosessointiin ja siihen että kuluttaja saa elintarvikkeesta riittävät tiedot kyetäkseen tekemään terveellisiä ja turvallisia ratkaisuja. Sekä elintarvikeketjun toimijoiden toimenpiteet ja omavalvonta että viranomaisvalvonta ja EU:n yhteiset valvonta- ja tiedonvaihtoverkostot tähtäävät näiden vaiheiden hallintaan. Suomessa on pitkä perinne koko ruokajärjestelmän ja elintarvikeketjun sitoutumisesta puhtaiden ja laadukkaiden elintarvikkeiden tuottamiseen, valmistamiseen ja kaupanpitämiseen.

Elintarvikkeiden valmistus ja jakelulogistiikka perustuu kuljetuskaluston toimivuuteen ja energiaan. Häiriöt polttoaineiden ja sähkön jakelussa näkyvät pian puutteina elintarviketarjonnassa. Omavaraisuusasteemme ei ole korkea ja olemme kiinteästi osa kansainvälistä elintarvikekauppaa. Olemme hyvin riippuvaisia tuonnista tiettyjen raaka-aineiden osalta.

Elintarvikkeiden valmistusvaiheessa prosessoinnin päätarkoitus on tehdä elintarvikkeista turvallisia ja saada ne säilymään pitkään ja tätä kautta vähentää ruokahävikkiä. Elintarvikkeista annettavat tiedot ja oikeat pakkausmerkinnät ovat tärkeitä kaikille kuluttajille. Erityisen tärkeää on oikea tieto elintarvikkeen mahdollisesti sisältämistä allergeeneistä. Mahdollinen sabotaasi, joka kohdistuu joko prosesseihin tai pakkausmerkintöihin voi aiheuttaa vaaratilanteen, joka horjuttaa uskoa elintarvikkeiden yleiseen turvallisuuteen. Seurauksena tästä voi olla pyrkimys välttää teollisesti tuotettuja elintarvikkeita ja jonkinasteinen epäsuora ruokapula. Elintarvikkeiden turvallisuuden horjuttamiseen tähtäävällä kyberhyökkäyksellä tai systemaattisella väärän tiedon välittämisellä voi olla yhtä mittavat vaikutukset kuin fyysisellä sabotaasilla.

Ymmärryksemme raaka-aineisiin liittyvistä mahdollisista vaaratekijöistä lisääntyy kaiken aikaa. Suomessa on panostettu erityisesti oman maatalouden (alkutuotannon) riskinhallintaan ja tutkimukseen ja esimerkiksi salmonellan osalta tilanne on hyvä ja myös tuonnin osalta seurattavissa. Kansainväliset

elintarviketurvallisuus-standardit ja kaupan ja toimijoiden omat standardit määrittelevät tuotanto-olosuhteita, mutta kaikkeen ei ole osattu eikä pystytty varautumaan.

Eläinperäisten elintarvikkeiden ja sivutuotteiden kolmasmaatuonnin valvonta toimii hyvin ja lainsäädäntö antaa hyvät edellytykset eläintautien ja zoonoosien leviämisen estämiselle eläinperäisten tuotteiden välityksellä jatkossakin. Lihankulutuksen pieneneminen ihmisravintona muuttaa eläinperäisten tuotteiden tuontivalvonnan balanssia sivutuotteiden suuntaan. Lemmikkieläinrehujen tuonnin odotetaan kasvavan entisestään.

Erilaisissa häiriötilanteissa on oletettavaa, että erityisesti tuonti saattaa vaikeutua. Tämä ei tarkoita haastetta pelkästään tuotteiden tai raaka-aineiden osalta. Myös suurin osa merkittävistä elintarvikeketjun tuotantopanoksista (polttoaineet) ovat tuontitavaraa.

Ilmastonmuutos tulee muuttamaan viljelyolosuhteita siten, että sekä kotimaisten että tuontiraaka-aineiden osalta joudumme panostamaan tutkimukseen ja analysointiin entistä enemmän mm. mykotoksiinien osalta. Seesaminsiementen sisältämä etyleenioksidi on omalla tavallaan hyvä esimerkki siitä, kuinka maailmanlaajuisessa käytössä olevan yksittäisen samoista tuotanto-olosuhteista peräisin olevan raaka-aineen tuotantoon liittyvä epäkohta on saanut aikaan lukuisia takaisinvetoja ja aiheuttanut kuluttajien huolestumista ja ilmeisesti myös kulutustottumusten muutosta. Periaatteessa tämäntyyppinen vahingollisen raaka-aineen levittäminen maailmanlaajuiseen kulutukseen olisi mahdollista myös tarkoituksellisesti. Etyleenioksidiin liittyvissä kuluttajien kysymyksissä ja kommenteissa on havaittavissa edellä mainittu uskon horjuminen elintarviketurvallisuuteen yleisemminkin. Häiriötilanteissa myös ruokaväärennystutkimukseen ja valvontaan tulee jatkossakin panostaa.

Turvallisen elintarviketuotannon kulmakivi on koko ruokajärjestelmän osalta riittävä puhtaan veden saanti sekä maatiloille että teollisuuden tarpeisiin ja myös kansalaisille. Vesihuoltojärjestelmät ovat Suomessa korkealla tasolla ja edelleen on kriittisen tärkeää huolehtia siitä, että vesihuoltoon ei synny korjausvelkaa

2.3 Terveet ja hyvinvoivat eläimet ja kasvit

2.3.1 Eläintaudit

Eläintautitilanne voi johtaa ruokaturvaongelmaan tai ruokapulaan.

Tarttuvien eläintautien maahantulo on jatkuva uhka Suomen elintarviketuotannon viennille ja kilpailukyvylle. Erityisesti helposti leviävät eläinten virustaudit, kuten afrikkalainen sikarutto tai lintuinfluenssa, voivat maahan levitessään häiritä vakavasti lihan ja muiden eläinperäisten elintarvikkeiden vientiä, aiheuttaa riskiä elintarvikkeiden saatavuudelle ja tuotantoketjujen toiminnalle, ja aiheuttaa mittavia suoria ja epäsuoria kuluja niin valtiolle kuin tuottajille ja muille elinkeinon toimijoille.

Ruokavirasto on tehostanut merkittävästi eläintautien maahantulon torjuntaa hallitusohjelman toimeenpanon mahdollistamiseksi myönnetyn lisämäärärahan turvin. Erityisesti matkustajaviestintään on panostettu, jotta tietämättömyydestä johtuvat yksityishenkilöiden matkustamiseen liittyvät riskit saataisiin minimoitua. Eläinten, erityisesti lemmikkieläinten, salakuljetus ja säädösten vastainen maahantuonti on kuitenkin joillekin toimijoille taloudellisesti hyvin kannattavaa. Lemmikkieläinten tuontiin ja salakuljetukseen liittyy suuria eläintauti- ja zoonoosiriskejä.

Ilmaston lämpeneminen kasvattaa riskiä erityisesti vektori- eli hyönteisvälitteisten eläintautien leviämisestä. Ilmaston muuttuminen voi lisäksi aiheuttaa vaaran uusien tulokaslajien mukanaan tuomien tautien leviämisestä Suomeen. Luontainen eläinten muuttoliike on muutoinkin merkittävä tekijä joidenkin eläintautien, kuten lintuinfluenssan leviämisessä alueelta toiselle. Sen vuoksi on tärkeää panostaa kotieläinten suojaamiseen luonnonvaraisten eläinten aiheuttamalta tautiuhalta. Ilmaston lämpeneminen

voi lisätä erilaisten kotieläinten ulkotuotantoa, mikä saattaa parantaa eläinten hyvinvointia, mutta toisaalta aiheuttaa suurempaa riskiä eläintautien leviämisestä, jollei tautisuojauksesta huolehdita entistä tarkemmin

2.3.2 Zoonoosit

Zoonoosit ovat tartuntatauteja, jotka voivat levitä eläinten ja ihmisten välillä. Zoonoosien aiheuttajin kuuluu erilaisia bakteereita, viruksia, alkueläimiä, loisia ja muita taudinaiheuttajia kuten prionit. Eläimet toimivat zoonoosien aiheuttajien säilömöinä ja monistamoina. Eläimistä taudinaiheuttajat voivat tarttua suoraan tai välillisesti ihmisiin. Välillinen tartunta voi tapahtua esimerkiksi elintarvikkeiden, veden tai hyönteisten välityksellä. Arviolta noin 75% äskettäin ilmaantuneista ihmisten tarttuvista taudeista, ovat alkujaan eläinperäisiä. Monet ihmisten merkittävimmistä tartuntataudeista ovat zoonooseja, ylipäätään noin 60% kaikista ihmisten taudinaiheuttajista ovat zoonoottisia. Myös mikrobilääkkeille vastustuskykyiset mikrobit voivat olla zoonoottisia eli tarttuva eläinten ja ihmisten välillä.

Zoonoosit voivat aiheuttaa suuria taloudellisia menetyksiä ja vaikuttaa siten ruokaturvaan. Suomi on edelläkävijä siinä, että zoonoosien vastustustyön tueksi on ollut monialainen strategia vuodesta 2004 lähtien. Ensimmäinen kansallinen maa- ja metsätalousministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalojen yhteisstrategia zoonoosien eli eläinten ja ihmisen välillä tarttuvien tautien torjunnan kehittämiseksi oli vuosille 2004–2008 ja toinen vuosille 2013–2017. Elintarviketuotannon toimijat ovat sitoutuneet torjuntatyöhön toteuttamalla torjuntatoimia hyvässä yhteistyössä viranomaisten kanssa. Suomessa esiintymättömien tautien, kuten klassisen raivotaudin, leviäminen maahan estetään koti- ja luonnonvaraisiin eläimiin (esim. rokotukset) ja laittomaan eläinten maahantuontiin kohdistuvin toimin.

Muutokset ympäristön ja ilmasto-olosuhteissa, ihmisten, eläinten ja tavaroiden liikkuvuudessa, sekä tehostuva maatalous vaikuttavat zoonoosien yleisyyteen globaalisti. Muuttuvat elinympäristöt ja ekologiset suhteet altistavat ihmiset yhä useammin eläinperäisille taudinaiheuttajille, kuten influenssat, korona-, ebola- ja zika -epidemiat ovat osoittaneet. Tällaiset taudit voivat päätyä myös Suomeen.

Moneen maahan verrattuna tilanne Suomessa on hyvä, mutta merkkejä heikkenemisestä on nähtävissä (zoonoosikeskus). Odotettavissa on, että osa Suomessa kotoperäisinä esiintyvistä zoonooseista tulee yleistymään, ja että maassamme tulevaisuudessa esiintyy myös sellaisia zoonoosien aiheuttajia, joita meillä ei tällä hetkellä todeta. Tehostunut tuotanto on omiaan synnyttämään tuotantoeläimissä zoonoosien aiheuttajien varantoja eli reservuaareja, jotka ajan kanssa voivat vaikuttaa ihmisten terveyteen muunkin kuin ruoan välityksellä. Erityisesti vektorivälitteiset, kuten hyönteisten välityksellä leviävät zoonoosit voivat levitä herkästi Suomeen ja edelleen nopeasti maan sisällä. Suomessa nähdään voitavan vaikuttaa kotieläinten terveyteen ja elintarvikkeiden turvallisuuteen liittyviin zoonooseihin. Mahdollisuudet vaikuttaa ympäristön monimuotoisuutta ja ympäristönterveyttä haittaaviin zoonooseihin on epävarmempaa.

2.3.3 Kasvitaudit

Ruokavirasto vastaa karanteenikasvintuhoojien (kuten mäntyankeroinen, aasianrunkojäärä, perunanrengasmätä ja tulipolte) sekä kasvien lisäysaineistossa leviävien säädeltyjen kasvintuhoojien leviämisen estämisestä. Näiden kasvintuhoojien leviämistä estetään tuontikielloin sekä tarkastamalla kasvi- ja kasvituotteita tuonnin yhteydessä, EU:n sisämarkkinoilla ja kasvien tuotannossa.

Ruokavirasto on arvioinut karanteenikasvintuhoojien leviämisen ja asettumisen todennäköisyyttä Suomeen ja niistä aiheutuvia vaikutuksia Suomen kasvintuotannolle ja ympäristölle. Sellaisia karanteenituhoojia, joilla olisi sekä merkittävät vaikutukset että suuri todennäköisyys levitä ja asettua Suomeen ei näyttäisi olevan, mikä antaa ymmärtää lainsäädännön rajoittavien toimenpiteiden olevan nykytilanteessa Suomen kannalta karanteenituhoojien hallintaan riittäviä.

Uusia tuhoojauhkia kehittyy kuitenkin jatkuvasti, muun muassa kansainvälisen kasvikaupan ja kasvintuotannon käytäntöjen muutosten sekä ilmastonmuutoksen seurauksena.

Suomeen tuodaan paljon puuta Venäjältä, jonka vientiä koskevilla päätöksillä, logistisilla häiriöillä ja kasvintuhoojatilanteen muutoksilla voi olla vaikutusta Suomen metsäteollisuuden puunhankintaan (n. 10-15 %).

2.3.4 Mikrobilääkeresistenssi

Mikrobilääkeresistenssissä mikrobit (bakteerit, sienet, virukset, alkueläimet) kehittävät mekanismeja, joilla lääkkeen teho mikrobiin vähenee tai poistuu. Mikrobilääkeresistenssi on noussut maailmanlaajuiseksi, rajat ylittäväksi uhaksi kansanterveydelle, maataloudelle ja taloudelliselle turvallisuudelle. Ongelman voidaan odottaa pahenevan tulevaisuudessa, sillä vaikka monissa maissa mikrobilääkkeiden käyttöä on onnistuttu vähentämään, kehittyvissä maissa sekä terveydenhuollon että eläintuotannon käyttömäärien ennustetaan jatkavan nousuaan.

Suomi edistää mikrobilääkeresistenssin hallintaa kansainvälisten järjestöjen kautta muun muassa osallistumalla kansainvälisten ohjeiden ja kaupan standardien valmisteluun. Suomi on myös hyväksynyt Maailman terveysjärjestö WHO:n, YK:n ruoka- ja maatalousjärjestö FAO:n ja Maailman eläintautijärjestö OIE:n jäsenenä maailmanlaajuisen mikrobilääkeresistenssitoimintasuunnitelman (AMR GAP) ja sitoutunut sen päämääriin.

Resistenssin muodostuminen on sitä todennäköisempää, mitä enemmän mikrobilääkkeitä käytetään. Sairauksien ennaltaehkäisy esimerkiksi olosuhteiden ja tautisuojauksen parantamisen avulla ja turhien mikrobilääkekuurien välttäminen ovatkin ensisijaisia keinoja hillitä resistenssin syntyä.

Tilannetta on myös pystyttävä seuraamaan nykyistä paremmin. Mikrobilääkeresistenssin seuranta ja raportointi on mainittu keskeisenä kehittämiskohteena jo Suomen kansainvälisten terveyssäännösten mukaisten ydinkapasiteettien (WHO IHR Joint External Evaluation) arvioinnissa 2017. On tärkeää jatkaa ja edelleen laajentaa eläimistä ja elintarvikkeista eristettyjen bakteerien resistenssin seurantaa, jotta resistenssitilanteen muutoksiin voidaan reagoida mahdollisimman nopeasti esimerkiksi muuttamalla mikrobilääkkeiden käyttösuosituksia.

AMR GAPin mukaisesti Suomi on laatinut eri sektorien yhteisen mikrobilääkeresistenssin kansallisen torjuntaohjelman 2017-2021. Ruokavirasto osallistuu suunnitelman valmisteluun, toteuttamiseen ja seurantaan omilla vastuualueillaan. Nykyisen ohjelman toimenpiteitä ei ole priorisoitu eikä budjetoitu, eikä niitä järjestelmällisesti peilata suunnitelman päämääriä vasten. Uutta torjuntaohjelmaa valmisteltaessa ohjelman vaikuttavuutta on mahdollista parantaa saattamalla ohjelman seuranta ja arviointi kansainvälisten suositusten mukaisiksi.

Olemassa olevien eläinten mikrobilääkevalmisteiden pitäminen Suomen markkinoilla on tulevaisuudessa kriittisen tärkeää. Suomessa mikrobilääkkeet tehoavat varsinkin tuotantoeläinten bakteeri-infektioissa vielä hyvin, mutta ensisijaisesti käytettävien valmisteiden toistuvat saatavuushäiriöt ovat hetkittäin pakottaneet siirtymään muihin valmisteisiin, joissa resistenssin kehittymisen riski on suurempi. Myös häiriöt rokotteiden saatavuudessa voivat välillisesti johtaa mikrobilääkkeiden lisääntyneeseen käyttöön ja resistenssitilanteen huononemiseen.

2.4 Tutkimus ja teknologia

Korkeatasoinen ja kattava tutkimusinfrastruktuuri on välttämätöntä huoltovarmuuden kannalta ja tukee innovaatiokyvykkyyttä. Infrastruktuuri on myös kytköksissä osaamiseen. Ilman tutkimusinfrastruktuuria ei ole mahdollista säilyttää kattavaa osaamista. Tietyillä alueilla voimakas kansainvälinen ketjuuntuminen voi

johtaa osaamisen katoamiseen ja myöhemmin kansallisesta näkökulmasta palvelutarjonnan kaventumiseen. Esimerkiksi yhteiskunnan toiminnan turvaamisessa ja tiedolla johtamisessa kansalliset tutkimus ja seurantaohjelmat ovat välttämättömiä ja ne tarvitsevat kansallista infrastruktuuria ja osaamista.

2.5 Huoltovarmuus

Huoltovarmuuden perustana on kotimaisen alkutuotannon toiminnan jatkuvuus. Sen varmistamiseksi siemenviljaa tai laatuominaisuuksiltaan siemeneksi soveltuvaa viljaa varastoidaan 80 000 tonnia ja nurmikasvien siemeniä määrä, jolla voidaan kattaa yhden epäonnistuneen siementuotantovuoden vajausta (Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista 21.8.2008/539). Huoltovarmuusvarastointia koordinoi Huoltovarmuuskeskus.

Suomen valkuaisomavaraisuuteen on kiinnitetty viime aikoina paljon huomiota. Rehuteollisuus on perustunut pääosin tuontivalkuaiseen kuten soijaan, mutta enenevässä määrin Suomen omaa herneen ja härkäpavun tuotantoa on saatu kasvatettua. Tämä vahvistaa merkittävästi sekä elintarvike- että rehutuotannon valkuaisomavaraisuutta, jolloin emme olisi niin riippuvaisia riskialttiista tuonnista.

Suomessa lähtötilanne hyvä, koska meillä on kotimainen kasvinjalostusyritys, joka jalostaa suomalaisiin olosuhteisiin sopivia uusia lajikkeita. Suomessa on toimiva verkosto sertifioidun siemenen tuottamiseksi ja markkinoimiseksi. Häiriötilanteessa suurimmaksi ongelmaksi saattaisi nousta se, että saataisiinko siementä ulkomailta. Jos ei saataisi, niin omaa tuotantoa tai huoltovarmuusvarastointia ei ole mm. sokerijuurikkaasta tai vihanneskasvien siemenestä.

3 Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta

3.1 Yleistä selonteon sisällöstä ja tavoitteista

Ruokavirasto toteaa, että selonteossa on varsin vähän kiinnitetty huomiota ruoantuotantoon ja ruoan saatavuuden merkitykseen yhteiskunnan turvallisuudelle. Tämä saattaa olla seurausta siitä, että tilanne on pitkään ollut Suomessa tässä suhteessa vakaa ja myönteinen, eikä koronapandemiankaan aikana meillä ilmennyt ruokapulaa. Useat selonteossa mainitut häiriötilat ovat sellaisia, että pitkittyessään niillä voi olla vaikutusta ruokaturvaan ja huoltovarmuuteen.

Elintarvikehuollon kriittisiä tekijöitä ovat myös markkinahäiriöt. Erityisesti hintavaihtelut, jotka liittyvät sekä tuote-, että tuotantopanoshintoihin haastavat tällä hetkellä todella paljon elintarvikeketjun alkupään kannattavuutta ja siten koko elintarvikehuollon toimivuutta.

Valtioneuvoston selonteko käsittelee maamme sisäistä turvallisuutta, sen nykytilaa, muutosvoimia, häiriötekijöitä, kehittämistarpeita sekä päämääriä ja toimenpiteitä vuoteen 2030 saakka. Selonteon perustana on laaja kansallisen turvallisuuden näkökulma huomioiden lisäksi globaalien haasteiden vaikutukset sisäiseen turvallisuuteemme. Selonteossa painottuvat poliisi- ja pelastustoimen, tullin, rajavartiolaitoksen ja oikeuslaitoksen toimialat, mutta laajan turvallisuuskäsityksen mukaisesti se koskee myös muita kokonaisturvallisuuden yhteistoimintamallin piiriin kuuluvia viranomaisia ja toimijoita, ml. huoltovarmuutta, terveyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia tehtävinään hoitavat tahot. Selonteon keskeisenä päämääränä on turvata kaikille ihmisille arjen turvallisuus kaikilla elämänalueilla. Turvallisuustoimien perustana on ongelmien ja häiriöiden ennaltaehkäisy, perus- ja ihmisoikeuksien ja kestävän kehityksen turvaaminen. Tärkeänä tekijänä painottuu myös maamme viranomaistoiminnan nauttima luottamus, mikä edellyttää sitä, että viranomaisten turvallinen työympäristö, ammattitaito, toiminnan avoimuus ja uskottava valvonta on turvattava.

Ruokavirasto pitää selonteossa esitettyjä päämääriä ja kehittämistoimia tärkeinä ja tavoiteltavina. Selonteossa esitetyt näkemykset sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden nykytilasta sekä kansallisen- EU- ja globaalin tason toimintaympäristömuutoksista vaikutuksineen ja haasteineen vastaavat viraston näkemyksiä tilanteesta ja sen kehittämistarpeista. Laaja turvallisuuskäsitys, turvallisuuden ja terveyden ennakoiva ja ennalta ehkäisevä toiminta reaktiivisuuden sijaan sekä kestävän kehityksen ja vastuullisuuden huomioiminen ovat Ruokaviraston toiminnassa olleet jo pitkään vakiintuneita toimintaperiaatteita, ja ne painottuvat myös toimialan EU- ja kansallisessa lainsäädännössä.

Monialainen viranomaisyhteistyö on välttämätöntä Ruokaviraston tehtävien hoitamiseksi ja lähitoimialojen viranomaisten lisäksi on tärkeää kehittää yhteistyötä yli hallinnonalarajojen. Ruokavirastolla on kiinteät ja jatkuvasti syvenevät suhteet mm. poliisi-, pelastus-, tulli- ja rajavartiotoimijoihin ja yhteistoiminnassa on myös säädösperusteista työnjakoa ja mahdollisuus saada virka-apua ao. viranomaisilta. Itsestään selvää on lainsäädännön sekä oikeusvaltion ja hyvän hallinnon periaatteiden noudattaminen.

3.2 Virastoturvallisuus ja toiminnan jatkuvuuden turvaaminen

Viraston sisäinen turvallisuus ja toiminnan jatkuvuuden ja häiriöttömyyden turvaaminen kaikissa tilanteissa on myös Ruokavirastolle äärimmäisen tärkeää. Kuten selonteossa todetaan, turvallisuusviranomaisten tehtäväkenttä on viimeisten vuosien aikana pysyvästi monimutkaistunut ja laajentunut ja samalla osaamisen vaatimustaso on moninkertaistunut. Tämä edellyttää sitä, että turvallisuusviranomaisille, joihin Ruokavirastokin YTS-strategian mukaisesti lukeutuu, pystytään järjestämään ja turvaamaan riittävästi ammattitaitoista henkilöstöä ja talouden resursseja tehtäviensä hoitamiseksi ja toiminnan kehittämiseksi vastaamaan toimintaympäristön muutoksia sekä varautumiseksi häiriötilanteisiin, jotka ovat usein äkillisiä ja yllättäviä, kuten Ruokaviraston toimialalla vakavat eläin- ja kasvitaudit sekä ilmastonmuutoksesta johtuvat sää- ja ääreistymisilmiöt, jotka vaikuttavat yhteiskunnan terveysturvallisuuteen sekä tuotanto- ja muuhun toimintaympäristöön.

Selonteossa painotetaan ihan oikein myös sitä, että sisäiseen turvallisuuteen liittyvien palveluiden tuottaminen on turvallisuusvirastoissakin digitalisaation edistämisestä ja teknologisesta kehityksestä huolimatta ihmistyövoimaa vaativaa tulevaisuudessakin.

3.3 Näkökohtia virastotalouden turvaamisesta

Ruokavirasto pitää selvänä sitä, että virastot nykyisessä valtiontalouden haastavassa tilanteessa tehostavat vastuullisesti toimintaansa, priorisoivat tehtäviään ja etsivät säästökohteita osana normaalitoimintaa. Toisaalta mm. teknologian nopea kehitys sekä uusien lakisääteisten tietojärjestelmien rakentaminen ja niiden jatkuva kehittäminen ja ylläpito aiheuttavat Ruokavirastonkin toiminnassa äärimmäisen vaikeita tilanteita toiminnan ja talouden tasapainon ylläpitämiseksi, kun ne tällä hetkellä on rahoitettava viraston peruskehyksestä.

Erittäin vaikeaksi viraston resurssitilanne on muodostunut asianmukaisten ja riittävien resurssien osoittamisessa globaalisti ja kansallisesti lisääntyneiden elintarvikeketjun petosten sekä etämyyntiin ja nettikauppaan liittyvien rikosten torjunnan ja valvonnan järjestämiseen sekä rikollisuuteen ja siihen liittyvään harmaaseen talouteen puuttumiseen. Kuten selonteossakin todetaan, tämäntyyppisen rikollisuuden nopea lisääntyminen on monialainen ja laajasti turvallisuusviranomaisia koskeva ongelma, jota virastot pyrkivät ottamaan haltuun erikseen ja yhdessä sekä EU- että kansallisella tasolla mm. yhteisillä hälytysjärjestelmillä sekä kehittämällä matalan kynnyksen ilmoitusjärjestelmiä, mutta ongelman laajuus edellyttäisi ehdottomasti tämän asian ratkaisevaa huomioimista ja lisäresursointia valtion talousarvion tasolla. Ruokaviraston ao. toimintaan tekemät viimeaikaiset resurssien lisäysesitykset ovat tulleet valtion talousarviokäsittelyssä hylätyiksi, vaikka niitä olisi välttämättä priorisoitava tilanteen hallitsemiseksi ja kansalaisluottamuksen säilyttämiseksi. Kehitys ja volyymien kasvu tällä rikollisuuden rintamalla vaikuttaa

vahvasti jatkuvan, ja kyseisten rikosten tutkinta ja vieminen läpi rikosprosessiketjun on vaikeaa ja työlästä, kuten selonteossakin todetaan. Koronapandemian on myös Ruokaviraston toimialalla havaittu voimistaneen trendiä etämyyntiin, sähköiseen verkkokauppaan ja pakettiliikenteeseen liittyvään huijauksiin ja rikollisuuteen. Ongelman monialaisuus Ruokavirastossa näkyy esim. elintarvikepetosten kytkeytymisenä talousrikollisuuteen, veropetoksiin, huumekauppaan, laittomaan maahantuloon, laittoman työvoiman käyttöön ja jopa ihmiskauppaan lieveilmiöineen.

Ruokavirasto pitää erittäin tervetulleena selonteon kohdassa 5.10. otsikon ”Laadukkaat palvelut edellyttävät riittäviä voimavaroja” yhteydessä esitettyä tavoitetta siitä, että turvallisuusviranomaisten rahoitustarpeiden kattamiseksi hyödynnetään käytettävissä olevat EU:n rahoitusvälineet ja että EU:n asettamat lisävelvoitteet pyritään rahoittamaan lisääntyvillä EU-varoilla.

3.4 Näkökohtia riittävän ja osaavan henkilöstön varmistamisesta

Henkilöstö on virastojemme tärkein voimavara. Ruokaviraston toiminnan johtamisessa ja henkilöstöpolitiikassa korostuvatkin henkilöstön hyvä johtaminen ja esimiestyö, töiden hyvä organisointi sekä luottamusjohtaminen, johon perustuen virastossa omaksuttiin jo sen käynnistysvaiheessa vuoden 2019 alussa maanlaajuisesti monipaikkainen työtapa, ml. laaja etätyömahdollisuus ja joustava työaika, minkä ansiosta mm. siirtyminen pääsääntöiseen etätyöhön koronatilanteessa sujui vaikeuksitta ja myös monet tekniset ongelmat oli saatu selvitettyä ennen häiriötilanteen syntymistä. Nämä työtavat ovat edistäneet myös hyvää muutosvalmiutta ja nopeaa reagoimista poikkeustilanteissa, samalla kun joustopolitiikka lisää henkilöstön työtyytyväisyyttä ja mahdollisuutta sovittaa yhteen työn ja muun elämän vaatimukset.

Virastossa on panostettu erityisen paljon myös henkilöstön työhyvinvointi-, työkyky-, työturvallisuus- ja työsuojelupalveluihin vahvistaen onnistuneesti henkilöstön terveysturvallisuutta ja työssä jaksamista haastavissa työtilanteissa. Erityisen tärkeänä tulevaisuuden menestystekijänä viraston toiminnassa nähdään panostus uudistumiseen ja henkilöstön osaamisen kehittämiseen.

3.5 Toimitilat, kalusto ja laitteet ym.

Kuten selonteossakin todetaan, kaluston ja osaamisen yhteiskäyttö kokonaisturvallisuuden organisaatiossa on tärkeä tavoite.

Virastotalouden resursseja tarvitaan mm. asianmukaisiin, terveisiin ja turvallisiin toimitiloihin vartiointi- ja hälytysjärjestelmineen, kalusto- ja laite- ja muihin työvälinehankintoihin sekä teknologiaan ja tietotekniikkaan liittyviin ICT-menoihin. Nämä aiheuttavat merkittäviä kustannuksia, mikä tulee huomioida resursseja myönnettäessä ja kohdennettaessa.

3.6 Muita huomioita selonteosta

Seuraavaan on koottu muutamia Ruokaviraston erillishuomioita selonteosta:

- Selonteon tavoin Ruokavirasto tunnistaa yhteiskunnassa ja oman tehtäväalueensa toiminnassa eri toimija- ja väestöryhmien ja elämänpiirien polarisoitumisesta sekä syrjäytymisestä ja moniongelmaisuudesta johtuvat haasteet, jotka aiheuttavat pahoinvointia ja häiriökäyttäytymistä sekä lisäävät yhteiskunnallista levottomuutta, rikollisuutta sekä mm. turvallisuutta heikentävien ääriliikkeiden ja aktivistien toimintaa. Tämä kehitys näkyy myös viraston toimialalla.

- Myös sosiaalisen median tarjoamien viestintävälineiden kehityksen on nähty Ruokavirastossakin lisäävän hyötyjensä rinnalla myös virheellisen tai vääristellyn tiedon levittämistä, mikä heikentää faktoihin perustuvan asiantuntijatiedon uskottavuutta. Somekulttuuri on väärinkäytettynä lisännyt

myös viraston henkilöstöön kohdistuvaa osin vakaavaakin uhkailua häirintää ja maalittamista. Virasto on joutunut lisäämään mm. tarkastus- ja valvontahenkilöstön turvatoimia, parityöskentelyä sekä koko henkilöstön valmentamista näiden tilanteiden varalta. Toimitilaturvallisuutta ja henkilöturvallisuutta on lisätty myös mm. rajoittamalla ulkopuolisten liikkumista virastossa. Myös yhteydet poliisiviranomaisiin näissä asioissa ovat syventyneet ja turvallisuusselvitykset ovat uusissa rekrytoinneissa pääsääntönä.

- Ruokaviraston jakaa myös sen kokemuksen, että tiedon, pääoman ja tuotannon siirtyminen yhä enemmän tietoverkkoihin lisää verkkorikosten, tietomurtojen yms. rikollisuuden määrää ja siten virastojen haavoittuvuutta ja alttiutta taloudellisiin huijauksiin ja nettiväärennöksiin. Näihin haasteisiin varautuminen edellyttää valtiokonsernin yhteistä valmiuksien ja osaamisen kehittämistä ja tietojenvaihdon tiivistämistä. Valtiokonttori onkin tukenut virastoja tässä asiassa.

- Ruokavirasto on toiminnassaan vahvistanut vuosien varrella merkittävästi yhteistyötään Venäjän raja- ja elintarvikeketjun viranomaisten kanssa Itärajan vakauden ylläpitämiseksi. Eniten haasteita Itärajalla aiheuttaa tällä hetkellä koirien ja muiden lemmikkieläinten salakuljetus sekä vaarallisten eläintautien, kuten afrikkalaisen sikaruton torjuntatoimet. Kasvinterveyden osalta puuntuonnin valvonta on vakiintunut hyvän yhteistyön tasolle.

- Koronapandemiasta saatuna oppina Ruokavirastossakin on voitu todeta, että turvallisuusviranomaisten tiivis tiedonvaihto ja -hallinta, analyysikyky sekä valtakunnallisen tilannekuvan muodostaminen, jakaminen ja ylläpitäminen ovat viranomaisyhteistyön keskeisiä työkaluja. Poikkihallinnollista varautumista häiriö- ja poikkeustilanteisiin sekä ja yhteistä tilannekuvatoimintaa olisi nyt tarpeen suunnitella vastaavia tilanteita varten, samoin sopia siihen liittyvistä työtiloista ja tietojärjestelmistä. Valtioneuvoston tason varautumista ja valmiussuunnittelua sekä valmiusharjoituksia mm. tietoturva- ja kyberhyökkäyksiin ja säteilyturvaonnettomuuksiin liittyen on järjestetty vuosittain ja Ruokavirasto on osallistunut niihin, mutta monimutkaistunut ja nopeasti muuttuva työ virastoissa edellyttää edelleen aktiivisuutta yhteisessä valmiuden harjoittamisessa. Onnistuneesta pandemiatilanteen hallinnasta huolimatta Ruokavirasto näkee edelleen tarvetta myös oman riskienhallinta- ja varautumisjärjestelmänsä ja valmiussuunnittelunsa vahvistamiseen koronaoppien perusteella.

- Ruokavirasto on monipaikkainen virasto, jolla on maassamme 20 toimipaikkaa ja toimipistettä Ivalosta Helsinkiin ja lisäksi viraston lihantarkastushenkilöstö toimii ympäri maata sijaitsevissa teurastamoissa. Myös etätyön tekeminen kotoa käsin tai muussa virastossa sijaitsevissa yhteistyötoimipisteissä on yleistä. Monipaikkaisuudesta seuraa sen hyötyjen ohella myös haasteita esim. henkilöstön terveys- ja työturvallisuuden ja tasa-arvoisuuteen liittyen mm. matkatyöhön ja matkustamiseen sekä yhdenvertaisten palvelujen saamiseen. Henkilöstönsä ja viraston tehtäviä hoitavien alue- ja paikallishallinnon viranomaisten näkökulmasta Ruokavirasto pitääkin erittäin tärkeänä sitä selonteossa esitettyä tavoitetta, että turvallisuusviranomaisten alueellinen kattavuus ja saatavuus turvataan koko maassa myös valmisteilla olevassa hyvinvointialueita koskevassa uudistuksessa.

Ruokavirasto kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa ja tulla kuulluksi valtioneuvoston selonteon johdosta. Ruokavirasto on erittäin motivoitunut toiminaan aktiivisesti selonteossa esitettyjen tavoitteiden toteuttamiseksi yhdessä muiden viranomaisten ja turvallisuustoimijoiden kanssa.